

Tariamąsios nuosakos skaida: sinchroninės morfologijos problemos

ASTA BALČIŪNIENĖ

Klaipėdos universitetas

This article deals with the morphological segmentation of the Lithuanian subjunctive mood forms from a synchronic point of view. The approaches advanced in earlier publications are discussed. The alternative is between disregarding diachronical facts and recognizing one affix *-t- / -č- (*tj)*, and recognizing two suffixes *-čia-* and *-tų /-tum*, which entails accounting for the facts of allomorphy.

0. IŽANGINĖS PASTABOS

Šiandieninėje kalbotyroje nemaža problemų kyla dėl neaiškių kriterijų, kaip atriboti diachroninę ir sinchroninę tam tikrų kalbos realiųjų vertinimą morfologijos aspektu. Ypač tas klausimas išryškėjo veiksmažodžio sistemos lygmeniu. Jolantos Vaskelienės straipsnyje (Vaskelienė 2006: 83–93) išsakyta mintis, kad sinchroninėje morfologijoje geriau veiksmažodžių 3 asmens kamiengalį laikyti galūne, sukėlė diskusijas (Ambrasas 2006: 109–110; Holvoet 2006: 112–166). Tai rodo, kad diachronijos atirbojimas nuo sinchronijos vis dar kelia (bent jau veiksmažodžio sistemoje) tam tikrų tiek dalykinių, tiek ir metodinių keblumų¹. Problemiška ir kai kurių kitų veiksmažodžio

¹ Jeigu laikomasi pozicijos, kad įvykus kamienu perskaidai kamiengalis sutapo su galūne (todėl sinchroniškai jis gali būti laikomas ir galūne), tai 3 a. kamiengalio nelaikymas galūne yra prieštaraujantis pirmajam teiginiui. Holvoeto mintis, kad veiksmažodžių 3 a. baigmens nelaikymas galūne yra nekorektiškas, nes daiktavardžių sistemoje grynąjį kamiengalį laikome galūne (plg. *žmonà*, kur *-a < *-ā < -eh₂-ø*) rodo, jog nėra vieningos morfologinių reiškinių vertinimo sistemos (Holvoet, 2006: 112–115). Taigi dėl to iškyla tiek dalykinių, tiek ir metodinių keblumų (net ir į morfemų sutartinių ženklų sistemą reikėtų įvesti papildomą ženklą, žymintį kamiengalį, ir skirti kamiengalį reikėtų mokyti jau mokyklose). Beje, atematinių veiksmažodžių

formų morfologinė skaida². Lingvistinėje literatūroje įvairuoja tariamosios nuosakos morfologinis skaidymas, neišspręstas paradigmos kodifikavimo³ klausimas.

Šio straipsnio tikslas — atskleisti tariamosios nuosakos priesagos / priesagų skyrimo ir traktavimo problemas dabartinėje morfologijoje ir pasiūlyti tam tikrus jų sprendimo būdus.

1. TYRINĖJIMŲ APŽVALGA

Tariamoji nuosaka įvairiuose morfologijos darbuose gana išsamiai tiriama: ypač nuosekliai ištirta šios nuosakos reikšmė ir statusas nuosakos kategorijos sistemoje (Holvoet, Judžentis 2004: 76–104; Paulauskienė 1979: 148–153; Paulauskienė 1994: 316–318; DLKG: 342–343; Holvoet 2002: 39–49; Holvoet 2007). Tirtų nuosakų raiškos skirtumai ir panašumai lietuvių ir anglų kalbose (Usonienė 2004).

3 a. galūnė *-ti* yra visuotinai skiriama, nors jos funkcijos ir reikšmė yra identiškos tematinio asmenavimo 3 a. baigmeniui. O štai dėl kamiengalio ir galūnės funkcijų sutapimo kažkodėl iki šiol esama įvairių nuomonių.

² Pavyzdžiui, abejonių kelia nenuoseklus siekinio įtraukimas į veiksmažodžio sistemą. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (1994: 385; toliau — DLKG) ši veiksmažodžio forma aprašoma, o Aldonos Paulauskienės *Lietuvių kalbos morfologijoje* (Paulauskienė 1994) neminima, nors kiti tarmių faktai fiksuojami. Tarmės yra sudedamoji lietuvių kalbos dalis (jos vartojamos neviešojoje erdvėje), o jų saugojimą užtikrina Kalbos įstatymas, kurio 19 straipsnyje teigiama, kad „Valstybė rūpinasi taisyklingos lietuvių kalbos prestižu, sudaro sąlygas saugoti kalbos normas, asmenvardžius, vietovardžius, tarmes“. Todėl būtų reikalinga ir tokia lietuvių kalbos gramatika, kurioje būtų nuosekliai pateikiami ir neviešosios kalbos faktai. DLKG tarmių faktai atspindimi, pavyzdžiui, minimos dzūkų vartojamos tariamosios nuosakos formos *suptau*, *suptai* (DLKG: 343), tačiau tai daroma nenuosekliai.

³ Šią problemą iškėlė Sergejus Temčinas, teigdamas, kad bendrinėje lietuvių kalboje turėtų būti kodifikuota tariamosios nuosakos paradigma: vns. 1 a. *būčiau*, 2 a. *būtum*, 3 a. *būtų*; dgs. 1. a. *būtume*, 2 a. *būtute*, 3 a. *būtų*. Tokiu būdu palengvėtų ir šios nuosakos morfologinė skaida. Su šia mintimi išties galima sutikti, tik, siekiant kodifikuoti paradigmą, reikia ištirti gretutinių formų, pavyzdžiui, *būtute // būtumėte // būtumėt*, vartojimo dažnumą bendrinėje lietuvių kalboje. Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno duomenimis (toliau — LKT), dažniausiai vartojama dgs. 1. a. forma *būtume* (bendras pavartojimo skaičius — 2022, plg. *būtumėm* — 88, *būtumėme* — 9, o dgs. 2 a. *būtumėte* — 300, plg. *būtumėt* — 166, *būtute* — 5. Todėl, remiantis dažnumo kriterijumi, kodifikuota tariamosios nuosakos dgs. 2 a. forma greičiausiai turėtų būti *būtumėte* (tvirtai teigti galima tik ištyrus daugiau medžiagos).

Dėl tariamosios nuosakos darybos pamato, vertinant sinchroniškai, sutariama — ji turi bendrąties kamieną. O štai dėl darybos afikso visiško aiškumo nėra. Skirtinguose morfologijos tyrinėjimuose yra fiksuojama, kad tariamoji nuosaka turi bendrąties kamieną⁴ ir / „galūnes“ (Jablonskis 1997: 83) / „fleksines priesagas“ (Valeckienė 1998: 362) / priesagas (DLKG: 342,) / „nuosakos formantus“ (Paulauskienė 1994: 316), „sąlygiškai stabilų žymi-klį“ (*a relatively stable marker*) (Holvoet 2007: 35) / priesagą⁵ (LKG_{II}: 138–140). Tokia terminų įvairovė rodo, kad šios nuosakos darybos ir priesagos ar priesagų (formanto / formantų) skyrimo kriterijai nėra vienodi.

Žinoma, pagrindo kalbėti apie galūnes *-čiau, -čia, -tumei, -tum..., -tų* ir t. t. (plg. Jablonskis 1997: 83) nėra. Jablonskio mintis apie galūninę nuosakos darybą nepagrįsta, jei laikomasi nuostatos, kad veiksmazodžiai galūninės darybos neturi. Tad šiuolaikinėse gramatikose ši koncepcija atmesta.

Vis dėlto keletas klausimų dėl minėtų baigmenų kyla. Pirma, ar skiriame vieną, ar kelias tariamosios nuosakos priesagas. Antra, kokią priesagą / priesagas sinchroniškai skiriame, kokios šios morfemos / morfemų ribos.

1.1. Priesagos / priesagų skyrimas

Prieštaravimų dėl tariamosios nuosakos priesagos / priesagų dabartiniuose morfologijos darbuose dar esti nemaža. Ypač apsunkina šios morfologinės skaidos vertinimą tai, kad ši skaida ypač lakoniškai argumentuojama. Apžvelgus pagrindinius tyrinėjimus, išsiskiria iš esmės dvi nuomonės: viena skiria keletą tariamosios nuosakos priesagų (jų skaičius įvairuoja), kita — vieną aptariamą nuosakos priesagą.

⁴ Žinoma, čia neįtraukiami diachroniniai tyrinėjimai, kuriuose dėstomas istorinis tariamosios nuosakos raidos aspektas — tariamoji nuosaka buvo padaroma iš siekinio (*supinum*), „išplėsto formantu *-b(i)* ir asmenų galūnėmis“ (Zinkevičius 1981: 122–124; plg. dar Dini 2000: 329; Kazlauskas 1968: 385–404; Stang 1966; Endzelynas 1957: 193–194; Holvoet 2003: 39–49 ir kt.).

⁵ Vadovėlyje aukštosioms mokykloms *Lietuvių kalbos morfologijoje* (Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė 1976: 150; toliau — LKM) gana abstrakčiai teigiama, kad prie bendrąties kamieno pridedamas formantas, kurį „dabartinės kalbos požiūriu ne taip jau lengva skirti — visas formas vienija *t* elemento buvimas“ ir asmenų galūnės.

1.1.1. Išskiriama keletas tariamosios nuosakos priesagų

Aldona Paulauskienė *Lietuvių kalbos morfologijoje* (Paulauskienė 1994: 316) nurodo tokią tariamosios nuosakos asmenavimo paradigmą:

Vienaskaita	Daugiskaita
1. <i>nėš-čia-u</i>	1. a) <i>nėš-tu-me</i> b) <i>nėš-tumė-me</i>
2. <i>nėš-tum- (ei)</i>	2. <i>nėš-tu-te</i> <i>nėš-tumė-te</i>
3. <i>nėš-tų- –</i>	3. <i>nėš-tų- –</i> <i>nėš-tų- –</i>

Morfemos *-čia-*, *-tum-*, *-tu-*, *-tų-*, *-tumė-* nurodomos ir kitame šios autorės veikalė (Paulauskienė 1979: 149). Čia teigiama, esą „istoriškai šis skirstymas nelabai tikslus, bet sinchroniškai kitaip neįmanoma“. Iš šio teiginio nepaiškėja, ar skiriamos kelios tariamosios nuosakos priesagos *-čia-*, *-tum-*, *-tu* ir *-tumė*, ar jos laikomos vienos morfemos variantais. Beje, argumentų, kodėl sinchroniškai neįmanoma kitaip skirstyti, pateikiama nedaug. Vienas iš jų būtų Žulio pozicija (Žulys 1974, 1988), kad trečiojo asmens iš esmės nėra, ir todėl *-ų* negalinti būti neasmeninės formos asmens galūnė, tačiau šis teiginys menkai pagrindžia tokių priesagų skyrimo principą. Atematinė galūnė *-ti* (*ėš-ti*) laikoma galūne, nors ji taip pat reprezentuoja „neasmeninę formą“. Žinoma, argumentas, kad dabartinėje lietuvių kalboje turime tik atematinio asmenavimo relikтус, yra nenuginčijamas, bet tiek formą *kósti*, tiek *nėša* reikia skaidyti ir traktuoti laikantis vienodų principų. Struktūralistinį požiūrį, esą trečiasis asmuo iš esmės yra „ne asmuo“, reikėtų patikslinti. Šiuolaikinėje tipologinėje literatūroje operuojama vadinamąja asmens indeksavimo hierarchija (plg. Croft 2003: 156, remiantis Greenberg 1966: 42–44), atspindinčia santikinius žymėtumo skirtumus veiksmazodžio formose užkoduotoje asmens kategorijoje. Ši hierarchija pateikiama tokiu pavidalu:

$$3 \text{ asmuo} < 1 \text{ asmuo} < 2 \text{ asmuo}$$

Vadinasi, 3 asmuo yra mažiausiai žymėtas narys, dažnai galintis gauti nulinių afiksą, bet tai nereiškia, kad jis nėra asmens kategorijos narys. Jeigu pripažįstame galimybę skirti 3 asmens galūnę apskritai, tai sinchroniškai savita tariamosios nuosakos galūnę galėtų būti laikoma arba *-ų* (*eī-t-ų*) arba nulinė (*eī-tų-∅*).

Į klausimą, ar Paulauskienė skiria penkias atskiras priesagas, ar pateikia vienos priesagos variantus, sunku atsakyti.

Panaši koncepcija dėstoma Adelės Valeckienės *Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje*, kur skiriamos trys tariamosios nuosakos „fleksinės priesagos“: *-čia-*, *-tumė-* ir *-tų-* (Valeckienė 1998: 362). Argumentų dėl šių priesagų skyrimo nepateikiama.

Išvardytųjų autorių teiginiai nepaaiškina ir šių priesagų tarpusavio sąsajų. Jei vertiname priesagas kaip vienos morfemos variantus, tuomet visiškai neaišku, kokiais kriterijais remdamiesi tai galėtume daryti. Skiriant afiksus, pirmiausia reikia atsižvelgti į fonetinį kriterijų (tiek balsių, tiek priebalsių kaita morfemų variantuose galima, bet turi būti dėsninga). O išvardytose priesagose *-tu-*, *-čia-*, *-tum-*, *-tumė* dėsningos balsių ir priebalsių kaitos įžvelgti neįmanoma. Todėl nėra aiškaus pagrindo jas laikyti vienos priesagos variantais. Kita vertus, jeigu šias priesagas laikome atskirais afiksais, problemiška pagrįsti tariamosios nuosakos žymiklio statusą.

DLKG (342) tariamosios nuosakos priesagų skaičius sumažintas — skiriamos dvi priesaginės morfemos *-čia-* ir *-tum(ė)-*, nors nurodoma ir 3 a. priesaga *-tų-*, sutampanti su siekiniu. Toks aiškinimas yra pagrįstas fonetiškai (*-tum* ir *-tų* abi < **tun*⁶) ir visiškai priimtinas, išskyrus variantą su *ė* *-tumė-* (*-ė-* atsiradimas čia niekuo nepaaiškinamas, nors galėtume tai interpretuoti kaip išplėtimą). Nepaisant to, labiausiai stebina, jog skirtingos priesagos *-čia* ir *-tum(ė)-* yra priskiriamos tai pačiai tariamosios nuosakos kategorijai, visai nepaaiškinus kodėl. Jei manytume, kad tariamoji nuosaka padaroma su skirtingomis priesagomis, būtų problemiška suvokti tariamosios nuosakos darybos sistemą, nes akivaizdu, kad tam tikrą gramatinę kategoriją reiškia pastovūs, tik jai būdingi afiksai⁷.

Axelio Holvoeto monografijoje *Mood and Modality in Baltic* teigiama, kad tariamosios nuosakos žymiklis *-tum-* / *-tų* dedamas prie infinityvo kamieno, o prie jo prisijungia prezento ir preterito galūnės. Atskirai apžvelgiama 1 a. formos su *-čiau*, sen. lie. *-čia*, *-čio* problema (Holvoet 2007: 35), tik taip ir lieka neaišku, ar autorius šiuos baigmenis laiko priesagomis, ar juose dar išskiria ir galūnes.

⁶ Žinoma, morfemoje *-tum-* priebalsio *m* atsiradimas vietoje *n* taip pat turėtų būti paaiškintas (apie tai išsamiai rašoma Zinkevičius 1981: 123).

⁷ Tik evidencialumo kategorija neturi būtent šiai kategorijai būdingų afiksų (Holvoet 2004: 107–113). Galime teigti, kad ir liepiamoji nuosaka gali būti reiškiamą priesaga *-k-* (*ei-k*) ir priešdėliu *te-* (*te-daro*), bet tokia situacija pagrindžiama geidžiamosios nuosakos neskyrimu.

Apžvelgus šiuos tyrinėjimus, matyti, kad sinchroniniu aspektu ypač menkai argumentuojama vienaskaitos 1 asmens formos skaidos problema (tiek dėl skirtingos priesagos, tiek dėl priesagos ir galūnės ribos skyrimo). Kuo remiantis skiriama šio asmens galūnė *-u*, o ne *-au*? Mažai gilinamasi ir į vienaskaitos 2 ir 3 asmens formų skyrimo problemą: laikantis minėtos DLKG koncepcijos, abi šios formos formaliai yra be galūnių — nesvarbu, kad 2 a. formai *eĩ-tum* turime pripažinti nulinę galūnę, o 3 a. forma *eĩ-tų* jos iš principo negali turėti, nes ją sudaro grynas (supyno) kamienas. Bet tada kyla klausimas, ar formaliai šias formas skiria tik fonetinis priesagos variantas?

1.1.2. Išskiriama viena tariamosios nuosakos priesaga

Yra gramatikos studijų, kuriose sinchroniškai skiriama viena tariamosios nuosakos priesaga (formantas) *-t-* / *-č-* (**tj*) (LKG_{II}: 138; LKM: 1976, 150). Šiuose darbuose iš esmės laikomasi vieningos pozicijos — tai, kas kinta laikoma galūne (plačiau žr. Paulauskienė 1994: 35–36), kas stabilu — sufiksas: „nuo galūnės gramatinės priesagos skiriasi tuo, kad yra nekintamos“ (ten pat, 35). Žinoma, veiksmažodžio sistemai neįprastų galūnių, pavyzdžiui, *-ų* (*eĩt-ų*), *-umėme* (*eĩt-umėme*) skyrimas taip pat yra problemiškas.

Akivaizdu, kad morfologijos tyrinėjimuose nuomonės dėl priesagų skaičius bei dėl jų skyrimo kriterijų įvairuoja. Tad kyla klausimai, kas lemia tokią nuomonių įvairovę, kuris morfologinės skaidos būdas yra racionalesnis, ar tikrai racionali at mesti ankstesniuose darbuose teigtą vienos priesagos koncepciją?

2. DIACHRONINIS ASPEKTAS

Viena iš svarbiausių tariamosios nuosakos problemiškos morfologinės skaidos priežasčių greičiausiai būtų šios nuosakos darybos modernėjimas, lėmęs nemaža netipiškų variantų atsiradimą lietuvių tarmėse. Taigi sudėtinga šios nuosakos formavimosi istorija yra prisidėjusi prie tam tikros painiavos dabartinėje morfologijoje.

Kaip žinome, tariamosios nuosakos formų su senuoju formantu *-b(i)-* (*ne nufidētumbiau* AK 56₁₂ *schweštumbi* Mž. 19_{2,3}, plačiau žr. Zinkevičius 1981: 122) dabartinėje lietuvių kalboje nebeturime. Kaip tik dėl šio formanto netekimo sinchroninėje morfologijoje siekinio priesagą *-tų* < **tun* tenka laikyti tariamosios nuosakos darybos afiksas. Dėl to problemų nekiltų, nes siekinys nėra pagrindinė veiksmažodžio forma, taigi neteigiama, kad tariamąją nuo-

saką pasidarome iš siekinio kamieno. Tam labai neprieštarutų ir istorinis aspektas, nes pasak Holvoeto, su siekiniu identiška forma buvo paimta kaip bazinė forma tariamosios nuosakos asmenuojamosioms 1 ir 2 a. formoms: „the 3rd person must have played an important part in the development of the forms in *-tum* from NON-FINITE to FINITE forms“ (Holvoet 2003: 43). Atrodytų, kad iš bendraties kamieno darant šios nuosakos formas su *-tų /-tum*, išsprendžiami visi klausimai, nes 3 a. formose galima įžvelgti nulinę galūnę⁸, kaip ir būsimąjo laiko 3 asmens formoje *eĩ-s-ø*.

Vis dėlto 1 a. forma su baigmeniu *-čiau* su minėtomis priesagomis fonetiškai nieko bendra neturi. Todėl DLKG, Valeckienės, Paulauskienės, Holvoeto tyrinėjimuose *-čia-* laikoma atskira priesaga. Nors šios priesagos skaidos kriterijai argumentuojami ne visuose darbuose, bet akivaizdu, kad jie perimti iš istorinės lietuvių kalbos gramatikos. Tai yra remiamasi diachronine medžiaga, kurioje teigiama, kad „supletyvinės 1 sg. formos XVI–XVII a. raštuose vartojami trys variantai: *rašyčiau, rašyčio ir rašyčia*“ (Zinkevičius 1981: 124).

Bet ir diachroniniai tyrinėjimai į visus 1 a. morfologinės skaidos klausimus neatsako. Patys svarbiausi aspektai, rodantys daugelio 1 a. raidos aiškinimo hipotezių nepatikimumą, regis, yra šie: (1) ar tokioje nesenoje nuosakos paradigmoje (tai tik rytų baltų kalboms būdinga paradigma) galima laukti supletyvinės formos ir heteroklitinės priesagos, suponuojančios gana archajišką situaciją (lietuvių kalbos veiksmožodžio sistemoje daugiau tokio įvairuojančio 1 a. skyrimo būdo nėra)⁹; (2) kodėl ši priesaga yra *-čia-*, o ne *-č-* (< *tj), nes galūnė gali būti paimta ir iš būtojo laiko¹⁰ (kaip žinome, vientisinės nuosakos formos su konkrečiu laiku nesiejamos, t. y. laikais nekaitomos). Būtojo laiko formų poveikį rodytų ir dgs. 1 a. ir 2 a. formų

⁸ Žulys laikosi pozicijos, kad nulinės galūnės skyrimas yra nelogiškas (Žulys 1983: 136–137), bet jei 3 a. įtraukiame į asmenavimo paradigmą, tai tokias formas, kaip *eitų*, turime vertinti kaip turinčias nulinę galūnę. Kitaip jos bus sutapatintos su nekaitomomis formomis, pavyzdžiui, *aušt-ant, aušt-ti*. Žulio siūlymas 3 a. asmens formas laikyti morfologiškai neskaidomomis (žr. ten pat) praktikoje taip ir neprigijo.

⁹ Chr. Stango nuomonė esą ši 1 a. forma esanti pirmąją daiktavardžio forma taip pat ne ką tepaiškina aptariamąsios formos skirtumą nuo kitų asmenuojamųjų formų (Stang 1966: 252).

¹⁰ Beje, kad *būčiau* tipo forma (įsigalėjusi bendrinėje lietuvių kalboje) turi preterito galūnę teigia ir Zinkevičius (1981: 124; 1987: 222–223), Kazlauskas (1968: 401) ir kt.

ilgesniųjų galūnių variantai *rašýtum-éme* ir *rašýtum-éte*, kuriose *-é-* veikiausiai irgi iš preterito, plg. ir vns. 2 a. ilgesnę galūnę *rašýtum-ei* (plg. būtojo laiko formos *rāšéme, rāšéte, rašēt*). Greičiausiai šios ilgesniosios tariamosios nuosakos formų galūnės paradigmą papildė vėliau ir buvo įsivestos pagal preterito formų darybos modelį. Tai ne tik paremia 1 a. galūnės *-au* skyrimą, bet ir kelia abejonių dėl priesagos *-tumé*, nurodomos kai kuriuose minėtuose morfologijos darbuose, pagrįstumo.

Jeigu pripažintume, kad 1 a. galūnė gali būti *-au* (tarmėse, vertinant sinchroniškai — *-a* (*eičia*), ar net nulinė (*eič'*)), tai verta pamąstyti, ar sinchroniškai nebūtų aiškiau skirti vieną tariamosios nuosakos priesagą *-t-* ir jos fonetinį variantą *-č-* (< **tj*).

Siekinio priesagą *-tu* < **-tun*, žvelgiant iš dabarties pozicijų, taip pat būtų galima skaidyti, nes sinchroniškai tariamąją nuosaką darome iš bendraties, o ne iš siekinio (tad kodėl vieną dalyką galime aiškinti sinchroniškai, kito — jau nebe). Šiuo atveju sąsajų su tariamosios nuosakos istorine raida nėra, bet sinchroninis vertinimas gali nesutapti su diachroniniu¹¹. Pasirinkus šį kelią, nebereikėtų tariamosios nuosakos darybos sistemoje išvelgti dviejų skirtingų priesagų, kas net ir istoriškai sunkiai paaiškinama. Tuo labiau vertinant sinchroniškai, sunku įsivaizduoti, kaip dvi ar daugiau skirtingų priesagų gali būti tos pačios gramatinės kategorijos asmenavimo paradigmoje.

Žinoma, argumentas, kad tokių galūnių, kaip *-u*, lietuvių kalbos veiksmožodžio asmenavimo sistemoje nėra, yra svarus, bet juk asmenavimo sistemoje nėra ir heteroklitinių priesagų. Taigi sinchroniškai skiriant tariamosios nuosakos priesagą *-t/-č-* (< **tj*), būtų paprastesnis tariamosios nuosakos darybos ir atpažinimo procesas. Žinoma, tai nereiškia, kad turėtume atsisakyti istorinės gramatikos. Siūloma, tik šiuos lygmenis griežčiau atriboti.

Kitas kelias, griežtai neatmetantis diachroninio vertinimo, galėtų būti toks — tradiciškai skirti dvi šios nuosakos priesagas: *-čia-* ir *-tu/-tum-*. Tokiu atveju reikėtų argumentuoti, kas skiria vns. 2 a. ir 3 a. formas, o sinchroniškai tai padaryti yra sudėtinga. Matyt, būtų neišvengiama formoje *eī-tum* išvelgti nulinę galūnę, o formoje *eī-tu* — grynąjį siekinio kamieną. Laikantis

¹¹ Pavyzdžiui, teigiame, kad siekinys padaromas iš bendraties kamieno, nors istoriškai bendratis naujesnė už siekinį (žr. Zinkevičius 1981: 163-164). Tad apie tai, kad siekinys turi bendraties kamieną (vertinant diachroniškai) negalėtume kalbėti, nors net istorinėje gramatikoje rašoma, kad „siekiniai <...> yra sudaryti iš infinityvo kamienų“ (Zinkevičius 1981: 162).

šios pozicijos, tektų pakoreguoti mokyklų vadovėlius, įvedant kitokią tariamosios nuosakos skaidą, nes sinchroninė morfologija turėtų remtis vieno-dais principais.

SUTRUMPINIMAI

DLKG — *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. Ambrazas, V., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

LKG_{II} — *Lietuvių kalbos gramatika*, T. 2, red. Ulvydas, K., Vilnius: Mintis, 1971.

LKM — *Lietuvių kalbos morfologija*, Jakaitienė, E., Laigonaitė, A., Paulauskienė, A., Vilnius: Mokslas, 1976.

LKT — <http://donelaitis.vdu.lt/>

LITERATŪRA

AMBRAZAS, V. 2006: Apie naujas veiksmažodžių 3 a. galūnės paieškas. *Acta linguistica Lithuanica* 55, 109–110.

CROFT, W. 2003: *Typology and Universals*, 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

DINI, P. U., 2000: *Baltų kalbos. Lyginamoji istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ENDZELYNAS, J. 1957: *Baltų kalbų garsai ir formos*. Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

GREENBERG, J. 1966. *Language universals, with special reference to feature hierarchies*. The Hague: Mouton.

HOLVOET, A. 2003: Notes of the development of the Lithuanian and Latvian conditional. *Linguistica Baltica* 10, 39–49.

HOLVOET A., JUDŽENTIS A. 2004: Nuosakos kategorijos struktūra. In HOLVOET A., SEMĖNIENĖ L., red., 2004, 77–104.

HOLVOET A., SEMĖNIENĖ L., red., 2004: *Gramatinių kategorijų tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

- HOLVOET, A. 2006: Dėl galūnių ir kamiengalių. *Acta Linguistica Lithuanica* 55, 112–115.
- HOLVOET, A. 2007: *Mood and Modality in Baltic*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- JABLONSKIS, J. 1997: *Lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- KAZLAUSKAS, J. 1968: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.
- PAULAUSKIENĖ, A. 1979: *Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos*. Vilnius: Mokslas.
- PAULAUSKIENĖ, A. 1994: *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos studentams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- VASKELIENĖ, J. 2006: Dėl esamojo ir būtojo kartinio laiko dalyvių bei padalyvių darybos ir morfeminio skaidymo. *Acta Linguistica Lithuanica* 54, 83–94.
- STANG, Chr. S. 1966: *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*. Oslo etc.: Universitetsforlaget.
- USONIENĖ, A. *Modalumas anglų ir lietuvių kalbose: forma ir reikšmė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- VALECKIENĖ, A. 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1981: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika II*. Vilnius: Mokslas.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1987: *Lietuvių kalbos istorija II. Iki pirmųjų raštų*. Vilnius: Mokslas.
- ŽULYS, V. 1974: Trečiojo asmens nėra. *Kalbotyra* 25.1, 83–92.
- ŽULYS, V. 1983: Dar dėl veiksmažodžio trečiojo asmens reikšmės. *Baltistica* 19.2, 133–144.

Asta Balčiūniene

Klaipėdos universitetas

Baltų kalbotyros ir etnologijos katedra

Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda

balciunieneasta@nkm.lt

ASTA BALČIŪNIENĖ

*The segmentation of the Lithuanian subjunctive forms:
a problem of synchronic morphology*

The morphological segmentation of the Lithuanian subjunctive mood forms from a synchronic point of view is a problem for which no satisfactory solution has been proposed until now. The basic question is whether the subjunctive mood markers can be reduced to one morpheme with several morphophonological variants, or whether several allomorphs should be recognised.

The article discusses the views hitherto presented in the literature (Paulauskienė, Valeckienė, the Academy Grammar and the *Grammar of Contemporary Lithuanian*).

The author points out that the synchronic analysis would be better served by positing a phonetically alternating *-t/-č-* (< **tj*) suffix. This would simplify the rules for derivation of the subjunctive forms. The assumption that there are two allomorphs, *-čia-* and *-tu/-tum-*, is more in agreement with diachronic analysis but poses morphophonological problems, as both the 2nd person *eitum* and the 3rd person *eitu* would have to be described as containing zero endings, which leaves the phonetic divergence unaccounted for.

GINA KAVALIŪNAITĖ

*Rimties vietininkai Bretkūno ir kituose XVI–XVII amžiaus
lietuviškuose tekstuose*

Straipsnyje analizuojama rimties vietininkų vartoseną XVI–XVII amžiaus lietuviškuose tekstuose (rašytuose Daukšos, Chylinskio, Bretkūno). Inesyvo ir adesyvo distribuciją lemia gyvumo hierarchijoje užimama vardažodžio vieta: vardažodžiai, gyvumo hierarchijoje užimantys aukštą vietą, turi tik adesyvo formą, o negyvų daiktų pavadinimai — tik inesyvo. Tokios nevienalytės frazės kaip *žmogup atgimditame* (DP) aiškiai rodo, kad abu šiuos linksnius sieja komplementarinės distribucijos santykis. Pasirodė, kad Bretkūno kalba šiuo požiūriu skiriasi nuo amžininkų: jis vienintelis vartojo 1 asmens įvardžio inesyvą *manyje* (greta adesyvo *manipi*). Jis abejojo rinkdamasis tarp *musui* ir *musip(i)*, *jusui* ir *jusip(i)*, bei *saveie* ir *savip(i)* ir šias formas dažnai taisė. Greta įprastos inesyvo formos *jame*, Bretkūnas vartojo ir *jamyje* (pagal analogiją *tavyje*, *savyje?*). Straipsnyje teigiama, kad tokius inesyvus kaip *manyje*, *Dieveie* (vietoj *Dievipi*) etc. Bretkūnas sukūrė *ad hoc*. Matyt, panašiai Bretkūnas vartojo ir inesyvą *jamyje*, sukurtą kaip atsvara įprastam *jame*.